

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԵՑՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱԳՈՅԱԲԱՆԱԿԱՆԱՑՈՒՄԸ. ՎԻՐՏՈՒԱԼ ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԱՐԴԸ

ՕՎՍԱՆՆԱ ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ*
Երևանի պետական համալսարան

Հակասությունների և աննախադեպ խմորումների հետարդիականության մեր դարաշրջանում մարդը հայտնվել է այնպիսի իրավիճակում, երբ գնալով դժվարանում են ապրած ժամանակաշրջանի համաժամանակյա գնահատումն ու մարդկային կեցության գոյաբանական կայունության ապահովումը: Խնդիրն այն է, որ համաշխարհայնացման արդի գործընթացները մի կողմից ընդլայնում են մարդու գոյության ու գործունեության սոցիոմշակութային տարածության ու ժամանակի շրջանակները և նրան ներառում հնարավորությունների նոր համատեքստի մեջ, մյուս կողմից, սակայն, այդ ամենի հետևանքով մարդն ասես օտարվում է իր իսկ կողմից ստեղծված և գոյաբանորեն ակնհայտ, իրական ու հարազատ աշխարհից և բնակություն հաստատում վիրտուալ աշխարհում: Պատկերավոր ասած՝ սկսվել է սոցիալականի ապագոյաբանականացման և սկզբունքորեն այլ մի աշխարհի արարման աննախադեպ մի գործընթաց, ինչի արդյունքում երբեմնի ակնառու և մտերմիկ աշխարհից մարդն աստիճանաբար հեռանում և բնակություն է հաստատում կեցություն չունեցող օտար մի աշխարհում, որն ասես իր ապրած բնօրինակի կեղծամանակը (սիմուլյակր) լինի: Թե վերջնարդյունքում ինչպիսին կլինի այդ նոր աշխարհը՝ լիովին պարզ չէ, որովհետև պարզ չէ նաև այս ամենը նախաձեռնած նոր ու ապաստոցիալականացվող մարդու ճակատագիրը, ում գլխավերևում, ինչպես Կ. Յունգը կասեր, երկինքն է, ներքևում՝ հնության մշուշի մեջ կորչող պատմությամբ պարուրված ողջ մարդկությունը, իսկ առջևում՝ ապագայի անդունդը¹:

Բանալի բառեր – *ապագոյաբանականացում, վիրտուալ իրականություն, իրական վիրտուալություն, թվային քոչվոր, կեցություն, տեխնոլոգիական առաջընթաց, կեղծամանակ*

* Օվսաննա Նահապետյան – ԵՊՀ փիլիսոփայության պատմության, տեսության և տրամաբանության ամբիոնի ասիստենտ

Овсання Нагапетян – ассистент кафедры истории, теории философии и логики ЕГУ

Ovsanna Nahapetyan – Assistant at YSU Chair of History and Theory of Philosophy and Logic

Էլ. փոստ՝ onahapetyan@ysu.am. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5201-4736>.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Ստացվել է՝ 06.09.2024

Գրախոսվել է՝ 18.09.2024

Հաստատվել է՝ 15.11.2024

© The Author(s) 2024

¹ См. у Юнг К. Проблемы души нашего времени. СПб., 2020, էջ 304:

Գիտատեխնիկական առաջընթացի շնորհիվ երբեմնի անհավանական թվացող հեքիաթներն ասես վերածվել են իրականության, և մեր աչքի առջև ձևավորվում է ապագոյաբանականացված մի նոր սոցիալական աշխարհ: Համաշխարհային սարդոստայն կոչված տեղեկատվական ցանցերը կազմավորել են սոցիալական նոր ձևաբանություն, որի տրամաբանությանը ենթարկված, ժամանակակից մշակույթում տիրապետող տեսողական համատեքստը մարդուն տարրալուծել է նշանների աշխարհի մեջ: Դրանք վերածվել են կեղծանմանակումներ արտադրող գործարանի և որպես խորդանշանային իրականության յուրահատուկ տարատեսակ՝ մենաշնորհել են իրադարձությունների մեկնաբանումը, մարդու սոցիալական ու քաղաքակրթական ինքնության ձևավորումը և կյանք ներդրել սիմվոլիկ փոխանակման մի նոր մոդել:

Հարկ է նկատել, որ մեր ժամանակների պատմական իրադրության առանձնահատկությունն այն է, որ ոչ միայն տնտեսության, այլև քաղաքականության, արվեստի ու գիտության զարգացման ուղին միավորված են մեկ միասնական ինֆորմացիոն դաշտում և ձեռք են բերում նոր միջակայի հիմունք: Տեղեկատվական հասարակությունը փառաբանում է ոչ թե գիտելիք ստեղծողներին, այլ փողն ու տեղեկատվությունը, իսկ քաղաքական կյանքում առաջնահերթությունը տրվում է ոչ թե ազգայինին, այլ համաշխարհայինին, սոցիալականում կարևորվում է մշակութայինը, ինչի հետևանքով հասարակությունը վերածվում է հանրության, որտեղ նորմերի փոխարեն կարևորվում են «արժեքները»: Կյանքը վերածվում է տեխնոլոգիական կացութաձևի՝ ծավալվելով վիրտուալ տարածության մեջ: Արդյունքում ժամանակակից հասարակությունը վերածվում է հիմունքներից և կայուն հարաբերություններից զուրկ շարժունության, փոխվում է սոցիալական իրականության բնույթը (այն կոդմոնորոշված է ոչ թե դեպի առարկաները, այլ խաղարկվող սիմվոլները): Տեխնոլոգիական այս հասարակությունը դառնում է «առանց հասարակության» մի հասարակություն, որին հնարավոր չէ քննադատել, քանի որ այն այլևս որոշակի չէ, նշանային մի հորինվածք է և չունի նյութական էություն: Այս առումով կարելի է ասել, որ մարդկությունը հայտնվել է նոր գոյաբանություն ստեղծելու և ընթացող սոցիոմշակութային փոխակերպումների համատեքստում սոցիալական կեցությունը նորովի իմաստավորելու խնդրի առջև²:

Բանն այն է, որ իր կեցության ձայնն ու երբեմն նաև արձագանքը հանդիսացող մարդու ժամանակակից տեսակը այնքան հիմնովին է տրոհվել ու տարրալուծվել իր բազմաթիվ սուբյեկտիվ դրսևորումներում, որ ակամա դարձել է իր իսկ կեցության ձայնը լռեցնող մի էակ, ում հնարավոր չէ սահմանել հենց միայն այն պատճառով, որ ստացել է ինքն իրեն կամայականորեն սահմանելու անսահմանափակ հնարավորություններ: Բավական է նկատել, որ սեռի բա-

² Տե՛ս Գартман Н. Старая и новая онтология // Историко-философский ежегодник, М., 1988, էջ 320:

ցարձակությունը ժխտելն ու այն սոցիալական սեռով՝ գենդերով, փոխարինելը, սեռային պատկանելության ինքնահռչակման իրավունքը, սերունդների արհեստական արտադրության միջոցների կատարելագործումը, սեռափոխությունը, օրգանների փոխպատվաստումն ու նմանատիպ այլևայլ երևույթներ հետզհետե ոչնչացնում են մարդու կենսաբանական տեսակի ավանդական հիմունքները: Այնքան հիմնովին են ոչնչացնում, որ փիլիսոփայական ենթատեքստում արված կանտյան հայտնի «ո՞վ է մարդը» հարցադրմանը պատասխանելիս այլևս կարիք չկա մտնելու և փորփրելու մարդու էության խորին խորքերը, որովհետև մարդաբանական ճգնաժամը լիովին չմարսած ու չիմաստավորած այս նոր ձևավորվող սոցիալականության մեջ լինել մարդ «նշանակում է չունենալ էություն»³, նշանակում է դուրս գալ մարդկայինի կամ չափից ավելի մարդկայինի սահմաններից դեպի անհայտություն: Վտանգն այն է, որ սեփական էության սահմանագանցման և կեցության այլակերպումների արդյունքում ձևավորվում է ապագոյաբանականացված մի սոցիալականություն, որը, ինչպես արդեն նշեցինք, կեղծ է ու պատրանքային:

Ինչ խոսք, «պատրանքային կյանքի ձգտումը, երբ վերջինս բացահայտվում է իբրև արկած, մարդաբանական հատկություն է»⁴, և ցանկացած առաջընթաց ու զարգացում ի վերջո ապրվում է իբրև «արկած»: Բայց խնդիրն այն է, որ բնական ու սոցիալական աշխարհների գաղտնիքների մեջ խորասուզված ու «արկածներ» որոնող մարդու այս նոր տեսակը աստիճանաբար վերածվում է իր իսկ կողմից հորինված **կեղծամանականների** աշխարհի գործավար-օպերատորի, ով գլխավորապես զբաղված է վիրտուալ իրականությունում պատրաստի բաղադրատոմսեր և հայտնագործություններ փնտրելով:

Եթե նախորդ դարաշրջաններում աշխարհի պատկերը ձևավորվում էր մարդու և աշխարհի նյութական ու հոգևոր փոխհարաբերությունների արդյունքում, ապա հետարդյունաբերական հասարակություններում աշխարհի պատկերը առավելապես ձևավորվում է մարդու և տեղեկատվական հոսքերի անդեմ փոխհարաբերությունների ընթացքում: Որպես հետևանք՝ հոգևոր կողմնորոշիչների դերի նվազումով վիրտուալ իրականությունը ձեռք է բերում առաջնահերթ նշանակություն, քանի որ տեսանելի ու ակնհայտ լինելով՝ մարդկային կյանքին հաղորդում է իմաստային հստակություն, ինչը սոցիալական իրականության մեջ հաճախ բացակայում է: Բացի այդ, վիրտուալ իրականության մեջ օբյեկտները արհեստական են և հեշտ փոխարինելի, ունեն պայմանական չափումներ, և ռեֆերենտի բացակայությունը թույլ է տալիս ամեն ինչ ներկայացնել որպես բնագիր ու էտալոն: Ավելին, երբ նորագույն տեխնոլոգիաների միջոցով առարկաներն ու երևույթները վերարտադրվում են ի-

³ Нанси Ж.-Л. Сегодня // Ad Marginem'93. Ежегодник. М., 1994, с. 151.

⁴ Ленсу Я. Ю. На пути к виртуальной реальности // Инновационные образовательные технологии, 2014, № 1(37), с. 75.

րենց մանրամասներով, բուն իրականությունն ասես անհետանում է իր վիրտուալ բազմապատկումների մեջ՝ ստանալով չափից ավելի ակնհայտ, տեսանելի, գեղեցիկ ու գրավիչ հիպերիրականության տեսք⁵:

Այս իմաստով կարող ենք ասել, որ արդյունաբերական քաղաքակրթության մշակույթին բնորոշ «մարդ-հեղինակը» աստիճանաբար վերածվում է «պատճենահանող մեքենայի», որն իրեն և մյուսներին ծանրաբեռնում է ոչ թե մշակութային կարևորություններով, այլ քաղաքակրթական թափոնով⁶: Մարդու այս տեսակը կարծում է, թե համաշխարհային տեղեկատվական արտադրության թափոնների վերամշակումն ավելի արդյունավետ և ավելի քիչ ռիսկային գործ է, քան, ասենք, արարումն ու ստեղծագործումը: Բավական է նկատել, որ մեր օրերում տեղեկույթի քանակը սկսել է փոխարինել մշակույթի ուրակին, և ժամանակակից մշակույթը հաստատում է իր իրավունքներն այնտեղ, որտեղ իրականությունը նահանջում է իր գոյաբանական բոլոր սահմանափակումներով:

Արդիականության բնորոշ առանձնահատկություններից մեկն այն էր, որ կյանքի կազմակերպման ու կանոնակարգման մշակույթը, այնուամենայնիվ, ավանդապաշտական էր: Սոցիալական և տեխնոլոգիական փոփոխությունները ընթանում էին մեկ միասնական սոցիոմշակութային համատեքստի շրջանակներում, և մարդն ուներ սոցիալական փոխակերպումներին հարմարվելու ժամանակ ու վերափոխվելու կայուն կողմնորոշիչներ: Հետադիականության մեր աշխարհում իրավիճակը սկզբունքորեն այլ է, քանի որ սոցիոմշակութային կյանքի խճանկարը կրկնաբարդվել է, և տեղեկատվական ապրանքների արտադրության և փոխանցման ահռելի հոսքերի պայմաններում մարդն այլևս չի հասցնում այդ ամենը բավականաչափ մշակել, յուրացնել ու դարձնել վարքի կարգավորիչներ: Այլ կերպ ասած՝ մարդկային երևակայությունը նույնիսկ չի հասցնում յուրացնել ու իմաստավորել իր իսկ ստեղծագործությունների արդյունքները, քանի որ չի կարողանում անգամ լիարժեք պատկերացնել իր ստեղծածի հետևանքները: Ինչպես ասում են՝ «մեր հոգիները հետ են մնում մեր աշխարհի փոխակերպումներից»⁷, և այն պատճառով, որ մարդու սոցիալական կարգավիճակն ու դիրքը առաջին հերթին որոշվում են իմացածով, նա ակամա վերածվում է մի տեսակ տեղեկատվական փոխադրամիջոցի, սարքի, ինչը նաև զրկված է տեսակային և սոցիալական որակներից և արժևորվում է ոչ թե իր անհատականության ինքնատիպությամբ, այլ այն տեղեկատվության առանձնահատկությունով ու ծավալով, որին տիրապետում է և կարող է փոխանցել: Համակված առաջընթացի առասպելի խոստումներով՝

⁵ Տե՛ս **Бодрийяр Ж.** В тени молчаливого большинства, или Конец социального. Екатеринбург, 2000, էջ 93:

⁶ Տե՛ս **Էդ. Հարությունյան**, Մարդկային կեցության այլակերպումները, Եր., 2023, էջ 45:

⁷ **Anders Günther.** Die Antiquiertheit des Menschen: Über die Seele im Zeitalter der zweiten industriellen Revolution. – München, 1956, s. 18.

մարդը փորձում է ճեղքել իր էության սահմանները՝ միաժամանակ հեռանալով և հրաժարվելով ինքն իրենից: Թերևս սա նկատի ունենալով Մ. Ֆուկոն, երբ ասում էր, որ մարդը (որպես փիլիսոփայության հայեցակարգ) մահացել է 20-րդ դարի կեսերին, և ժամանակակից մշակույթում նրա կերպարը կարող է անհետանալ այնպես, ինչպես «ափամերձ ավազի վրա գծված դեմքը»⁸:

Մի բան ակնհայտ է, որ խնդիրը ոչ այնքան պատրանքային խաթարումների, որքան մարդկային կեցության կառուցվածքի արմատական այլակերպումների մասին է: Մասնավորապես, իրադարձությունների արագ ընթացքն ու հերթափոխը ստեղծել են կյանքի անցողիկության, անկայունության, միանգամյա օգտագործման զգացում, և կյանքի ռիթմն այնքան է արագացել, որ ներկան վերածվում է անցյալի՝ չհասցնելով «կարգին ծերանալ»⁹: Այլևս չունենք չափորոշիչներ, թե ինչպես պետք է ապրենք, ինչ բարոյական ու քաղաքական արժեքներ պետք է ընկած լինեն մեր կյանքի կառուցարկման հիմքերում, այն դեպքում, երբ մարդկային կեցությունը որպես հենման կետեր ծառայող արժեքների կարիք ունի¹⁰: Ել չասած, որ այդ արժեքները աշխարհայացքի հենասյուն հանդիսացող այն միջուկն են, ինչի հաշվին ձևավորվում են մարդու հոգեկանը, բնավորությունն ու վարքը: Ասվածից ելնելով՝ կարելի է փաստել, որ հետարդիականության սոցիոմշակութային ճգնաժամի դրսևորումներից մեկը մարդկային գոյության սկզբունքների հիմնարարության զգացումի ակնհայտ բացակայությունն է, այն, որ մարդկային կյանքը կարգավորող բարոյական չափորոշիչները վիճարկվում և ընկալվում են որպես հարաբերական, անկարևոր ու անցողիկ արժեքներ կամ տեղային, իրավիճակային նշանակություն ունեցող «խաղի կանոններ»:

Հետաքրքրականն այն է, որ պատմականորեն ազատությունը սահմանափակող մշակութային պարտադրանքների դեմ ընդվզող մարդու ժամանակակից տեսակը համակերպվում է կյանքի կազմակերպման տեխնիկական չափորոշիչներին հենց միայն այն պատճառով, որ դրանք իրեն «ազատում» են անհանգստությունից, պատասխանատվությունից ու բարոյական այլևայլ էկզիստենցիալ «տառապանքներից»: Մա «ելակետային» նախատրամադրվածության և վերջնարդյունքի պարադոքսալ մի դրսևորում է, քանի որ դուրս գալով ազատության տանող իր բնական երթուղուց՝ վերջնարդյունքում մարդը հայտնվում է անազատության մեջ և ասես ինքն իրեն պատժում սեփական կեցության «անկատարության» համար: Փաստորեն, Աստծու կողմից ստեղծված մարդկային «անկատար» աշխարհը նոր ու «կատարյալ» աշխարհով փոխարինելու ելած մարդը կեսճամփին հայտնվել է այնպիսի իրավիճակում, որ ստիպված է վերստին բացահայտել, ճանաչել և հասկանալ աշխարհն ու իրեն: Վերալացքի և անկման անսահման հնարավորությունների հետարդիականության

⁸ Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук. М., 1977, с. 404:

⁹ Էդ. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 33:

¹⁰ St' u Маслоу А. По направлению к психологии бытия. М., 2002, էջ 166:

այս աշխարհում մարդն ասես մի ճանապարհորդ լինի, ով իրականում չունի ժամանակակից կյանքի պատրաստի ապրումի փորձ, քանի որ «ներկան այնքան արագ է փոխվում, որ դառնում է չապրված անցյալ»¹¹: Նա այլևս չի կարևորում իր անցյալը, չի հասկանում իր ներկան և չի հավատում իր ապագային ու չգիտի, թե ուր գնա կամ ինչին հավատա:

Բոլորովին էլ պատահական չէ, որ օրավուր բազմանում են ավանդական կյանքից հոգնած **«դասալիքները»**, որոնց համար ընդունելի է առանց ավանդույթների, զգացմունքների, ընտանիքի, տան և նմանատիպ այլ ու կարևոր արժեքների ապրելը: Ի դեպ, որպեսզի էկզիստենցիալ կեցությունը չհիշեցնի իր մասին, Ժ. Դերիդան առաջարկում է վճռականորեն մերժել ողջ գոյաբանական ավանդույթը, ինչը կապված է մշակույթի որոշ տարրերի առաջնային արմատները գտնելու փորձերի հետ: Գոյաբանական առումով էականի և անէականի, իրականի և անիրականի, ճշմարիտի և կեղծի, գեղեցիկի և սոցիալի տարբերությունը նա փոխարինում է տարբերակումների անվերջ խաղով, որը ի տարբերություն տարբերության, «տարբերություններ առաջացնող գործընթաց»¹² է և ենթարկվում է «շարժումն ամեն ինչ է, իսկ նպատակը՝ ոչինչ» կարգախոսին:

Բայց չէ՞ որ մարդկային կյանքի հիմնարար օրենքներից մեկը շրջակա աշխարհի հանդեպ սեփական գերազանցությունը հաստատելու անբավ ձգտումն է¹³, և գրեթե չկա կյանքի մի բնագավառ, որ ենթարկված չլինի մարդու վերափոխիչ գործունեության ազդեցությանը: Որ դա այդպես է, կասկածից վեր է: Բայց հարցն այն է, որ տեխնիկական ու տեխնոլոգիական նորարարությունները ոչ միայն հիմնովին փոխել են սոցիալական կյանքի արտադրության բովանդակությունը՝ այն վերածելով վիրտուալ իրականություն ստեղծող նշանների արտադրության մի ինքնատիպ «արհեստական սոցիալականության» կամ «տեխնոսի», այլև այնպես են փոխել սոցիալական սուբյեկտի ոգին, որ նա աշխարհը իրեն հարմարեցնելու փոխարեն ամեն կերպ փորձում է հարմարվել նրան և ապրել միան «այստեղ ու հիմա»: Բոլորովին էլ պատահական չէ, որ «արհեստական» այդ սոցիալականում առաջընթացն այնքան է գերազանցել մարդուն, որ նա վերածվել է «մարդկային գործոնի», «մարդկային կապիտալի», «գործակալների», «գոմբիների» կամ «հետմարդու» համար նախանյութի¹⁴: Ինչպես ասում են՝ աշխարհն այլևս մարդակենտրոն չէ, և մարդն այլևս կեցության իմաստն ու նպատակը չէ: Նրա «ապամարդկայնացումն» ու «ապագոյաբանականացումն» արտահայտվում են այն բանում, որ պատճենն ավելին է, քան բնօրինակը, կեղծանմանակը գերազանցում է իրականությանը, և մեքենաները գնալով «մարդկայնանում» են, իսկ մարդիկ «ապամարդկայնանում» և վերած-

¹¹ Էդ. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 33:

¹² Derrida J. Positions. Paris, 1972, p. 40.

¹³ Տե՛ս Էդ. Հարությունյան, նշվ. աշխ., էջ 37:

¹⁴ Տե՛ս Կутырёв В. А. Последнее целование. Человек как традиция. СПб., 2015, էջ 6:

վում մարդ-մեքենայի: Պատահական չէ, որ Դելյոզը կեղծանմանակը նմանեցնում էր սատանայական մի կերպարի, որն առերևույթ թեն նման է բնօրինակին, բայց ներքուստ նրանից տարբեր է¹⁵: Մի խոսքով՝ ժամանակակից աշխարհում տեխնիկան ու տեխնոլոգիաներն այնքան արագ ու հիմնովին են փոխվում ու կատարելագործվում, որ ինչ-որ ժամանակ անց մարդը կարող է ն՝ ուժասպառվել, և՛ համակերպվել իր բացակայությանը¹⁶:

«Մեքենայացված» այդ սոցիալականում, որտեղ «սարքերի աշխարհն» ավելի ինքնավար է, քան «մարդկային աշխարհը», և որտեղ կեցության տեխնիկական ձևերը գերազանցում են կեցության սոցիալական ձևերին, մարդը երկատվում և դառնում է երկակի ինքնության կրող, քանի որ նա ստիպված է իրեն մի կողմից նույնականացնել տեխնիկական, մյուս կողմից՝ սոցիալական սուբյեկտներին: Մի իրավիճակ, երբ սուբյեկտն անհետանում և դառնում է առանց օբյեկտի սուբյեկտիվություն, և որի գիտակցությունը ցրված է իրականության բոլոր միջակայքերում՝ դառնալով ավելորդ: Ավելին, այս պարագայում «ինքն իրեն նույնական լինելը դառնում է ապագա չունեցող, վաղանցիկ նվաճում, յուրաձևություն»¹⁷, քանի որ թվայնացվող այդ աշխարհում մարդը ևս ապագայաբանականացվում և կորցնում է մեծ գոհողությունների գնով ձեռք բերած սոցիալական անկախությունն ու ազատ մտածելու հնարավորությունը: Առավել ևս, որ մարդու անհատականությունը ձևավորվում է ոչ միայն իր մեջ դրված ժառանգական ծրագրերի և շրջակա միջավայրի ազդեցության շնորհիվ, այլև կյանքի կազմակերպման սեփական նախագծերի, նպատակների և գործունեության միջոցների ընտրության, սեփական կարողությունների բարելավման և զարգացման, ինքն իրեն փոխելու և կրթելու շնորհիվ: Եթե արդիականության ժամանակների մարդը երկարատև սոցիալականացման արդյունք էր, ապա մեր օրերի «հետմարդը» աստիճանաբար վերակերպվում և դառնում է չիպերի օգնությամբ ուղղորդվող «իդեալական ռազմիկ», «հնազանդ աշխատող», մի խոսքով՝ կիբեռնետիկական սոցիալականության կողմից մոդելավորված այլ ընդունակությունների մարմնավորում:

Ինչպես արդեն նշվեց, մեր դարաշրջանի մարդաբանական ողբերգական իրողություններից մեկն այն է, որ մարդու սոցիալական կեցությունը ենթարկվում է տոտալ վիրտուալացման, իսկ «գոյաբանությունը վերածվում է վիրտուալաբանության»¹⁸: Պատահական չէ, որ մասնագիտական գրականության մեջ ժամանակակից հասարակությունը բնութագրվում է որպես վիրտուալ, սահող, ցանցային և այլն: Հարկ է նկատել, որ իրականությանը միշտ էլ բնորոշ են վիրտուալության որոշակի տարրեր, քանի որ մարդկության կյանքը ընթա-

¹⁵ Տե՛ս Դելեզ Ջ. *Различие и повторение*. СПб., 1998, էջ 161:

¹⁶ Տե՛ս Լեզ Ս. Ե. *Непричесанные мысли*, СПб., 1999, էջ 19:

¹⁷ **Жан Бодрийяр**. *Прозрачность зла*. М., 2009, с. 38.

¹⁸ **Кутырев В.А.** *Сова Минервы вылетает в сумерки*. СПб., 2018, с. 88.

նում է խորհրդանշանների միջավայրում և դրանց միջոցով: Այս առումով հետաքննարկականության առանձնահատկությունը ոչ թե այն է, որ **«վիրտուալ իրականություն»** է ձևավորվում, այլ այն է, որ կառուցվում է **«իրական վիրտուալություն»**¹⁹: Մեր կենսափորձի վիրտուալացման բնորոշ առանձնահատկությունն այն է, որ ձևավորվում է ռեֆլեքսիվ տարածություն, ինչը հնարավորություն չի տալիս սուբյեկտին լիովին ներառվելու էկզիստենցիալ տարածության մեջ: Ամենօրյա կյանքի վիրտուալացումը տպավորություն է ստեղծում, թե մենք ապրում ենք արհեստականորեն կառուցարկված մի աշխարհում, որն ասես իրականին փոխարինած երևակայական սցենար լինի: Թեև վիրտուալ կեցությունը չունի որոշակիություն ու կայունություն, նրանում ո՛չ մատերիա կա, ո՛չ ժամանակ, ո՛չ էլ տարածություն, բայց այն իրական է դառնում այն առումով, որ ձևավորվում է կյանքի կազմակերպման նոր սոցիալական տարածություն, որտեղ սովորական երևույթներ են վիրտուալ առևտուրը, հեռավար ուսումը, հեռաբժշկությունը, հեռավար բանկային գործարքները և այլն: Կարելի է ասել, որ այդ նոր իրականությունը գոյության այլընտրանքային մի ոլորտ է կամ, այլ կերպ ասած, ֆիզիկական աշխարհի պարզեցված, նյութական բաղադրիչ չունեցող կեղծանմանակ, որտեղ առարկաներին փոխարինում են վիրտուալ կրկնօրինակները, մարդկանց՝ կերպարները, բառերին՝ թվերը, գիտելիքին՝ հմտությունը և այլն: Այստեղ մարդն ասես անմարմին միտք է, որի տեղեկատվական գիտելիքների պաշարը բավարար է վայրկյանների ընթացքում ժամանակի և տարածության մեջ արմատական փոփոխություններ կատարելու համար: Այս առումով կարող ենք ասել, որ եթե Homo sapiens-ը բանական, ինչպես նաև մարմնական, զգայական, արժեքային-հոգևոր էակ է, ապա տեխնոլոգիաների զարգացման շնորհիվ ձևավորված «հետմարդը» ասես անմարմին միտք լինի, ում մարմինն այլևս իր զգայարանների կիզակետն ու անմիջական զգայությունների աղբյուրը չէ: Բայց չէ՞ որ յուրաքանչյուր մարդու կյանքում միակ անվիճելի իրականությունը նրա մարմնի գոյությունն է, որի մահվան փաստով այս աշխարհում ավարտվում է մարդկային գոյությունը, քանի որ ֆիզիկական մարմնից անկախ մարդկային գոյության որևէ այլ ձև գոյություն չունի²⁰:

Ինչնէ, փաստն այն է, որ էկզիստենցիալ իմաստով սոցիալականի թվայնացումն ու վիրտուալացումը ինչ-որ առումով իրոք սպառնալիք են դարձել մարդու մարմնի համար, քանի որ նյութական-մարմնական կայունությունը փոխարինվել է վիրտուալ թվային ավատարով, ինչն ունի վիրտուալ վերամարմնավորման անսահման հնարավորություններ և դարձել է վիրտուալ տարածքում մարդու **նույնացուցիչը**: Արդեն անհնար է պատկերացնել ժամանակակից մարդուն առանց վիրտուալ հետքի (էլեկտրոնային հասցե, համացանցի դիմա-

¹⁹ St' u Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура. М., 2000, էջ 351:

²⁰ St' u Лоуэн А. Предательство тела. Екатеринбург. 1999, էջ 257:

պատկեր, հաշիվ և այլն), ինչը նրա ակտիվության դրոշմն է սոցիալական տարածությունում: Մարմինը տարրալուծելով կերպարի մեջ, ենթարկվելով նրան և նույնանալով նրան՝ փաստորեն մարդն իր իրական նպատակները փոխարինում է կերպարի կարիքներով, ստվերում է իր անհատականությունն ու ինքնության զգացումը և դրանով իսկ կորցնում կապը իրականության հետ: Այս առումով վիրտուալ իրականության մեջ մարդն իրեն հաճախ նույնացնում է իր կամ ուրիշների հնարած նարատիվներին՝ մոռանալով կամ անտեսելով այն փաստը, որ ինքը ոչ թե **պատմություն է, այլ պատմության սուբյեկտ**:

Վիրտուալ կեցությունը «ստվերային օբյեկտների» կամ «օբյեկտների ստվերների» այն աշխարհն է, որը հնարավոր չէ նույնացնել հաստատուն կեցության, մարդու առօրյա աշխարհի հետ, որն աչքի է ընկնում կայունությամբ ու որոշակիությամբ, ինչի շնորհիվ այն վերարտադրելի է: Բայց պարզվում է, որ հասարակությանն ու մարդուն, այնուամենայնիվ, ներքնապես բնորոշ են հարաբերականորեն ինքնավար վիրտուալ միջավայր ստեղծելու պահանջ-մոտիվները, ինչը էլեկտրոնային տեխնոլոգիաների հնարավորությունների ընդլայմանը զուգահեռ աճել է: Նյութական աշխարհի վիրտուալացման բուռն վերելքը սկսվում է հասարակության սոցիալական շերտավորման ու քաղաքային կյանքի զարգացման ժամանակներում: Բանն այն է, որ եթե գյուղական միջավայրում իրերի օգտապաշտական գործառույթը դեռևս գերիշխում է խորհրդանիշների վրա, ապա քաղաքային միջավայրում իրերը (տուն, սպասք, հագուստ և այլն) դառնում են սոցիալական հեղինակության խորհրդանիշներ: Ի հայտ են գալիս նաև իր-խորհրդանիշներ (թագ, ծիսական հագուստ և այլն), որոնք ոչ այնքան օգտապաշտական նշանակություն ունեն, որքան տիրոջը բուրժազրոյ դեկոր-կեղծանմանակներ են: Եթե հաշվի առնենք, որ իրականություն կարելի է համարել այն ամենը, ինչը ունի կեցություն և կախված չէ մարդու կամքից ու ցանկություններից, ապա դժվար չէ նկատել, որ սոցիալականության ժամանակակից դրսևորումները առավելապես գործում ու գործառում են իբրև կեղծանմանակներ՝ ձևավորելով այսպես կոչված սոցիալական սիմվոլիկ մի իրականություն (իրականության իմիտացիա/նմանակում), որտեղ ցանկալին ներկայանում է որպես իրականում գոյություն ունեցող ռեալություն: Այս իմաստով իմիտացիաները (նմանակումները) ու կեղծանմանակները հանդես են գալիս որպես սոցիալական կեցության տարատեսակներ, որոնց մեջ խորհրդանշանային իրականությունը փորձում է ներկայանալ նյութականի փոխարեն: Բայց իմիտացիան (նմանակումը) և վիրտուալը համարժեք երևույթներ չեն, թեև նման են: Այս առիթով Ժ. Դեյոզը նկատում է, որ ի տարբերություն իմիտացիայի (նմանակման), որն իրական աշխարհում ունի իր համանմանը և այդ պատճառով էլ հավակնում է լինել իրական, վիրտուալը միշտ չէ, որ վավերական է և որպես մարդկային երևակայության ծնունդ՝ այն իրականում կարող է և չունենալ իր վավերական տարբերակը: Միմուլյատիվ տարածությունը գուրկ է ելակետային նմուշներից, և նրանում բոլոր կերպարները

կեղծ են: Կեղծանմանակը օրինակ է, որի մեջ ներառված է երկու տարբեր շարքերի միջև եղած տարբերությունը, որը բացառում է ցանկացած նմանություն, որպեսզի այդ պահից հնարավոր չլինի մատնանշել բնագրի կամ պատճենի գոյությունը²¹:

Վիրտուալ իրականության առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, որ նրանում անհատը կամովին մեկուսանում է իր իրական գոյությունից և ներքաշվում պարադոքսալ սիմուլյատիվ ժամանակավորության մեջ: Նրա կյանքը ընթանում է ոչ թե մշակութային ավանդույթներով ու կենսաբանական օրինաչափություններով ձևավորված աշխարհում, այլ պատրանքային մի տարածության մեջ, որտեղ նա պարտավոր է ենթարկվել վիրտուալության և կեղծանմանակումների օրինաչափություններին: Պատկերավոր ասած՝ դա նշանային հորինվածքների մի աշխարհ է, որտեղ իրականությունը դիմակավորված է, օբյեկտն ու սուբյեկտն առանձնացված չեն միմյանցից, և մարդն այլևս սոցիալականի գլխավոր դերակատարը չէ: Ինչ խոսք, վիրտուալ իրականությունն ու վիրտուալ հաղորդակցությունը ինքնադրսևորման առավելագույն հնարավորությունների համակարգ են, քանի որ մեծանում են սոցիալական մասնակցության անանունության մակարդակը, վիրտուալ վերամարմնավորման և կերպարանափոխման հնարավորությունները և այլն, բայց այն փաստը, որ երկու կեցությունների միաժամանակյա գոյության պարագայում մարդը ստիպված է հավասարապես գոյել ու գործել երկու իրողություններում, որոնք նաև իր կյանքում երբեմն հավասարագոր կարևորություններ են, նշանակում է, որ նա մշտապես պետք է երկատվի և «խաղա» կյանքի կազմակերպման երկու տարբեր մշակույթներում: Բայց քանի որ սոցիալականը գնալով ավելի է թվայնանում, և նյութական ու հոգևոր կյանքի մի զգալի մասն ընթանում է վիրտուալ աշխարհում, մարդն աստիճանաբար տարրալուծվում և անհետանում է վիրտուալության համայնապատկերի մեջ և կորցնում իր կեցության ամբողջականությունն ու ինքնաընկալման համարժեքությունը, քանի որ անհավանական մի ճիգով պարտավոր է հարաբերակցել ու համատեղել ֆիզիկապես գտնվելու վայրի և մտովի գտնվելու վայրի կենսաաշխարհների մշակութային դրվածքները:

Ինքնին հասկանալի է, որ կեցության գոյաբանական զգացողությունը չի կարող միանշանակ հանգեցվել «ես կամ»-ին: Վերջինս միշտ էլ ձգտում է հասկանալ նաև իր գոյության տեղն ու ձևը: Այս առումով վիրտուալ իրականությունը մարդկության համար կարող է դառնալ և՛ լինելիության, և՛ վախճանի վայր, քանի որ նորարարական տեխնոլոգիաներով պայմանավորված, ինչպես արդեն ասացինք, փոխվում են սոցիալական տարածության, արտադրողական ուժերի և հարաբերությունների մասին մեր պատկերացումները: Այն ստեղծել է մի տեսակ ապատարածական քառս և ակնհայտորեն փոխում է

²¹ St' u Делез Ж. Различие и повторение. СПб., 1998, էջ 35:

մարդու ընկալումները իր և կենսաշխարհի վերաբերյալ: Այստեղ չկա բաժանում ըստ քաղաքացիության, սեռի, սոցիալական կարգավիճակի, տարիքի և վերջապես ըստ ոչ մի կարգի պատկանելության: Այստեղ տարբեր սերունդների ներկայացուցիչներն ու տարբեր սոցիալական կարգավիճակներ կրողները գործում են հավասար անանունության պայմաններում և ունեն թվացյալ ապահովության զգացողություն: Մինչդեռ իրողությունն այն է, որ միևնույն մարդու սոցիալական կայքերի և գործատուի համար նախատեսված դիմապատկերները, այսպես կոչված՝ առցանց խաղերի ավատարները բազմազան են և երբեք նույնիսկ որևէ առնչություն չունեն ո՛չ միմյանց, ո՛չ էլ իրականության հետ: Պարզվում է, որ անորոշ բարոյական սահմաններով ու անդեմ պատասխանատվությամբ օժտված վիրտուալ տարածքը հետմարդու համար առավել ընդունելի ու հարմարավետ կենսաշխարհ է, քանի որ այստեղ նա ձեռքբաղվում է բոլոր կարգի սոցիալական կախվածություններից և վերածվում է վիրտուալ անհատի կամ ինքնատիպ «թվային քոչվորի» (նոմադ), ով այստեղ և ամենուր է: Թվային այդ քոչվորը մի վիրտուալ դիմակ է, ինչը նրան հնարավորություն է տալիս ըստ հանգամանքների յուրացնելու և խաղալու բազմաթիվ ինքնություններ, ընտրելու լինելիության ու գոյության նախապատվելի կենսամիջավայր և անհրաժեշտության դեպքում դրանցից հրաժարվելու՝ կորցնելով այն սկզբնականն ու իրականը, որը երբեք պատկանել է իրեն: Եթե մարդու ավանդական տեսակի համար իր տունն իր աշխարհն էր, ապա վիրտուալ մարդու համար ողջ աշխարհն իր տունն է, և այն վիրտուալ է:

Ապագոյաբանականացվող այդ նոր աշխարհում էապես փոխվում է նաև սոցիալ-տնտեսական կյանքի դրվածքը: Մասնավորապես, եթե արդյունաբերական հասարակություններում շահագործողի ու շահագործվողի փոխհարաբերության աններդաշնակությունը հիմնականում դրսևորվում էր անելիքի և առնելիքի միջև, ապա հետարդյունաբերական դարաշրջանում իրական աշխատանքը փոխհատուցվում է վիրտուալ թվացյալությամբ, իսկ «իրական սպառողը դառնում է պատրանքի սպառող»²²: Ճիշտ է, այս վիրտուալ աշխարհն ունակ է ապահովելու այնպիսի ամբողջական սուբյեկտիվ հաճույք, որը հասու չէ օբյեկտիվ իրականությանը, բայց պետք է նկատել նաև, որ այդ նոր մանիպուլյատիվ տեխնոլոգիաները փոխակերպում են ոչ թե օբյեկտիվ իրականությունը, այլ դրա սուբյեկտիվ ընկալումները: Տեխնոլոգիաների ազդեցությամբ փոխվում է աշխարհընկալման համակարգը, իրական սոցիալական շահերը փոխարինվում են հոգեվերլուծական ցանկություններով: Ընդ որում, հետաքրքրությունները՝ ցանկությամբ, իրականությունը՝ նշանով, ապագան՝ ակնթարթով, կուտակումը՝ սպառմամբ փոխարինելու²³ համատարած այդ մտայնությունը արտացոլում է այն մարդու հոգնածությունն ու հուսահա-

²² Дебор Ги, Общество спектакля. М., 2000, с. 37.

²³ Տե՛ս Василенко И. А. Политическая глобалистика. М., Логос, 2000, էջ 360:

տությունը, ով կտրել է կապը ավանդույթների հետ և որոշել է ինքնուրույն կառուցել իր «երկրային դրախտը»:

Ինքնին հասկանալի է, որ նման պայմաններում աշխատանքն այլևս այն հուսալի առանցքը չէ, որի շուրջը խմբավորվում են ինքնորոշումները, ինքնությունները և կյանքի ծրագրերը, այն նաև չի կարող ծառայել որպես հասարակության անվիճելի էթիկական հիմք կամ անհատական կյանքի էթիկական առանցք: Հետարդիականության տնտեսական մարդը ոչ այնքան ասկետական ջանքեր պահանջող գործունեության սուբյեկտ է, որքան հեղոնիստ սպառող: Մի որակական կերպարանափոխություն, ինչը երբեմն բնութագրվում է որպես «էդիպի փոխակերպում Նարցիսի»՝ արգելքների և պարտականությունների դարաշրջանից անցում դեպի հեղոնիստական դյուրակյացության և սպառողական ինքնահմայման ժամանակաշրջանի²⁴: Այս առումով կարելի է ասել, որ ժամանակակից քաղաքակրթության պարադոքսը այն է, որ աշխարհը փոխակերպվելու գործում այնքան հեռուն է գնացել, որ մարդը կարող է իրեն թույլ տալ չիմանալ, չհիշել, ոչինչ չանել՝ դառնալով արհեստական բանականության մակաբույծ: Դեռևս անտիկ աշխարհից սկսած՝ համարվում էր, որ մարդը կարող է իմանալ այնքան, որքան նրա հիշողությունն է: Այսօր մարդը կարող է իմանալ չիմանալով և նույնիսկ չհիշելով: Պատահական չէ, որ մեր օրերում տեղեկացվածությունը շատ հաճախ նույնացվում է կրթվածության հետ, ինչը ստվերում է մտածական ունակությունների, իրական գիտելիքի դերն ու նշանակությունը: Եթե ավանդական հասարակություններում մարդը գիտելիքը կրում էր իր մեջ, ապա այսօր այն կրում է իր հետ, ինչի վկայություն կարելի է համարել տեղեկատվության հսկայական ծավալ պարունակող սարքերը (համակարգիչ, կրիչ և այլն), որոնց ժամանակակից անհատը վստահել է իր միտքն ու գործունեությունը:

Ապագոյաբանականացման կարևոր դրսևորումներից ու միաժամանակ գործոններից են նաև զանգվածային մշակույթն ու սպառողական հասարակությունը, մշակույթի հիմունքների համահարթեցման ու մարգինալացման գործընթացների խորացումն ու մարդու մեջ մարդկայինի կորուստը: Զանգվածային մշակույթի աշխարհն այն աշխարհն է, որտեղ իրականը փոխարինվում է կեղծանմանակներով: Դրան զուգահեռ՝ սպառողական հասարակությունը նպաստում է անձի ագրեսիվ-սպառողական կառուցվածքի ձևավորմանը, ինչը ձևախեղում է մարդու հոգևոր կյանքն ու մշակույթի բովանդակությունը: Աշխարհն այլևս համաշխարհային առևտրի կենտրոն է, որտեղ կարևորը ներկայացվածությունն է և ցուցադրությունը: Այս առումով Ժ. Բոդրիյարը գրում է, որ «ոչ թե ապրանքների և ծառայությունների առատությունն ու սպառումը, այլ սպառման սպառված պատկերը կազմում են հենց մեր սեռային դիցաբանությունը, մեր ժամանակի բարոյականությունը»²⁵: Մարդն իր ուժերն ուղղել է ոչ

²⁴ Տե՛ս Զոմբարտ В. Буржуа. М., 1994, էջ 131:

²⁵ Бодрийяр Ж. Общество потребления. М., 2006, с. 242.

թե ինքնաճանաչմանը, ինքնագարգացմանը, արտաքին աշխարհի հետ հարաբերությունների ներդաշնակեցմանը, այլ մրցունակ դառնալուն: Նման պայմաններում մարդն իրեն ընկալում է թե՛ որպես ապրանք, թե՛ որպես վաճառող: Տեղին է հնչում «Պարոնը մեռավ, կեցցե Հաճախորդը»²⁶ արտահայտությունը: Շուկայական կողմնորոշվածությունը մարդուն ստիպում է անընդհատ հարմարվել, վերակառուցվել՝ կախված լինելով այլոց կարծիքներից, և առաջնորդվել կյանքի այնպիսի սցենարով, որն արդեն մի անգամ հաջողություն է բերել: Սպառողական հասարակությունում «ստեղծագործ անպատասխանատվությունը» հռչակվել է որպես ազատ և արդյունավետ գործունեություն, իսկ ավանդական բարոյականությանը փոխարինելու է եկել «հաջողության բարոյականությունը», ինչից հետևում է, որ շուկայական հարաբերությունների մարդը պետք է պատրաստ լինի հրաժարվելու իր յուրահատկությունից, եթե դա հակասում է շուկայի պահանջներին, և ձերբազատվի սեփական անհատականությունից՝ ցանկալի մոդելին համապատասխանելու համար: Ինչպես գրում է Ժ. Բոդրիյարը, մեզ շրջապատում է «լիակատար ազատության թագավորությունը՝ որն է մեկի կամ որևէ բանի նկատմամբ պարտավորության, հավատի, համընդհանուր կապի լիակատար բացակայությամբ»²⁷: Աշխարհով մեկ տեղաշարժվելու ազատությունը, տեղական մշակույթի ու միջավայրի հետ կապի խզումը այժմ մեկնաբանվում են որպես իրական կեցությունից և օբյեկտիվության չափանիշներից ազատություն: Բոլորը լիովին ազատված են բոլորից՝ աշխարհից, իրենցից, որովհետև այստեղ ինքնությունը անցողիկ է և խաղալին, ու «եթե առաջ տանջում էր այն փաստը, որ անկախ մեր կամքից մեր գոյությունը ծանրաբեռնված է նյութականությամբ (բնական կամ սոցիալական), ապա հիմա մեր դրաման աշխարհից զատված, վիրտուալ, նշանային, արհեստական համակարգերում ընկղմված լինելու մեջ է, ինչն էլ մեզ մեկուսացնում է իրական գոյությունից, տիեզերական ներգրավվածությունից»²⁸:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ փաստենք, որ այս ամենը, թերևս, տեղի է ունենում այն պատճառով, որ մարդը դեպի ապագա շարժվում է ոչ թե որպես կենսաբանական, այլ որպես տեխնոլոգիական էակ: Այս պարագայում շատ տեղին է Բիլ Զոյի հարցը այն մասին, թե ինչու ենք մենք ստեղծում մի ապագա, որը մեր կարիքը չունի²⁹: Մարդը կորցրել է կապը իրական կյանքի հետ և հայտնվել վիրտուալ, արհեստական համակարգերի մեջ, որոնք մեկուսացնում են նրան օբյեկտիվ իրականությունից: Մարդու՝ որպես կենսաբանական տեսակի դեմ կանգնել է ինքը մարդը («խաղացող», «դիմակով», «անդեմ» և այլն), ով իր կյանքի ռազմավարությունն իրականացնում է ընդօրինակման, նմանակման, կեղծանմանակելու, ջանքերը նվազագույնի հասցնելու, խաղալու և ռիսկի միջոցով: Սակայն, ինչպես գրում

²⁶ Տե՛ս **Էդ. Հարությունյան**, նշվ. աշխ., էջ 21:

²⁷ **Бодрийяр Ж.** Символический обмен и смерть. М., 2000, с. 52.

²⁸ **Панарин А.** Православная цивилизация, М., 2014, с. 104.

²⁹ Տե՛ս **Joy B.**, Why the future doesn't need us // Wired – 2000. Apr. vol. 8. № 4:

է Պ. Տիլլիխը, մարդը պատասխանատու է իր կեցության համար, ինչից հետևում է, որ նա պարտավոր է պատասխանել այն հարցին, թե ինքն իրենից ինչ է կերտել³⁰: Իրականում նա հայտնվել է սահմանային կացության մեջ և ունի կարգավիճակի փոփոխություն, այլ կերպ ասած՝ կարգավիճակի բացակայություն, որը «ո՛չ այս կողմ, ո՛չ այն կողմ դրությունն է»: Մակայն հատելով իր տեսակի սահմանները՝ մարդը դարձել է ինքն իրենից և՛ մեծ, և՛ փոքր: Փոքր է, քանի որ այլևս էվոլյուցիայի նպատակն ու գազաթնակետը չէ, այլ օրգանական ժամանակաշրջանից տեխնիկականի անցման կետ է: Մեծ է, որովհետև սեփական ստեղծագործություններով արդեն գերազանցել է ինքն իրեն³¹: Շուտով մարդկային ցեղի ճակատագիրը կախված է լինելու մեքենաների ողորմածությունից, որովհետև հասարակության առջև ծառացած խնդիրները դառնում են ավելի ու ավելի բարդ, իսկ մեքենաները՝ ավելի ու ավելի խելացի: Եվ քանի որ մարդիկ թույլ են տվել մեքենաներին ավելի շատ որոշումներ կայացնել իրենց փոխարեն, ապա ի վերջո կարող է ստեղծվել տեսանելի այնպիսի իրավիճակ, երբ նա պարզապես չի կարողանա անջատել մեքենաները, քանի որ դրանք անջատելը կնշանակի ինքնասպանություն: Այսօր առավել քան համոզիչ է հնչում դասականի կատեգորիկ իմպերատիվը՝ մարդկանց և ինքներս մեզ վերաբերվելու ոչ երբեք որպես միջոցի, այլ նպատակի: Անհրաժեշտ է հասկանալ, թե որտեղ են վիրտուալի և իրականի սահմանները: Ինչպե՞ս նախագծել այն ճանապարհը, որը զարգացման, այլ ոչ թե քայքայման ուղի կդառնա: Ինչպե՞ս ամրագրել փտանգի առաջին ազդանշանները, սահմանել կարմիր գծերը: Վերջապես, մարդը պետք է հասկանա, որ եթե չկանխի արդի գիտական առաջընթացի թերևս իր համար «բացասական սցենարը» և չհստակեցնի իր տեղը համընդհանուր փոփոխությունների հոսքում, ապա որպես կեցության կոնկրետ ձև կարող է և անհետանալ, քանի որ այնպիսի տպավորություն է, թե աշխարհի ավարտը դատապարտված է լինել գիտական:

ОВСАННА НАГАПЕТЯН – Деонтологизация социального бытия: человек в виртуальном мире. – В нашу эпоху постмодерна в силу противоречий и небывалых брожений человек оказался в такой ситуации, что становится все труднее одновременно оценивать прожитый период и обеспечивать онтологическую устойчивость человеческого существования. Проблема в том, что современные процессы глобализации, с одной стороны, расширяют рамки социокультурного пространства и времени существования и деятельности человека и включают его в новый контекст возможностей, с другой стороны, однако, в результате всего этого человек как бы отчуждается от им же созданного и онтологически очевидного, реального и родного мира и обретает место жительства в виртуальном мире. Образно говоря, начался беспрецедентный процесс деонтологизации социального и создания принципиально иного мира, в результате которого человек постепенно отходит от некогда примечательного и душевного мира и поселяется в чужом мире без бытия, который кажется подобием оригинала, в котором он жил. Каким будет в итоге этот новый мир, до конца не ясно, потому что неясна и судьба этого нового и

³⁰ Տե՛ս Թիլլիխ Պ. Мужество быть. М., 2015, էջ 41:

³¹ Տե՛ս Էնշտեյն Մ. Н. Творческое исчезновение человека. Введение в гуманологию // Философские науки, 2009, № 2, էջ 91-105:

десоциализирующегося человека, который все это предпринял, над чьей головой, как сказал бы К. Юнг, небо, под ногами окутанное историей и затерянное во мгле древности все человечество, а впереди бездна будущего.

Ключевые слова: *деонтологизация, виртуальная реальность, реальная виртуальность, цифровой кочевник, бытие, технологический прогресс, симулякр*

OVSANNA NAHAPETYAN – *Deontologizing Social Being: the Human in the Virtual World.*

In our era of postmodernism, due to contradictions and unprecedented unrest, man has found himself in such a situation that it is becoming increasingly difficult to simultaneously evaluate the period lived and ensure the ontological stability of human existence. The problem is that modern globalization processes, on the one hand, expand the framework of the socio-cultural space and time of human existence and activity and include it in a new context of possibilities, on the other hand, however, as a result of all this, man is, as it were, alienated from the world he created and ontologically obvious, real and native, and finds a place of residence in the virtual world. Figuratively speaking, an unprecedented process of deontologization of the social and creation of a fundamentally different world has begun, as a result of which man gradually moves away from the once remarkable and soulful world and settles in an alien world without being, which seems to be a semblance of the original in which he lived. What this new world will ultimately be like is not entirely clear, because the fate of this new and desocializing man who has undertaken all this is also unclear, over whose head, as K. Jung would say, is the sky, under whose feet is shrouded in history and all of humanity lost in the mists of antiquity, and ahead is the abyss of the future.

Key words: *deontologization, virtual reality, real virtuality, the digital nomad, the being, technological progress, the simulacrum*